

УДК 379.851

НОСТАЛЬГІЧНИЙ ТУРИЗМ ШЛЯХАМИ ПОЛЯКІВ-РЕПАТРІАНТІВ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ОПЕРАЦІЇ «ВІСЛА»

Юрій Матічин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
E-mail: thematichyn@gmail.com*

Стаття розкриває перспективи розвитку нового туристичного маршруту Львів–Кам'янець-Подільський. Новизна цього маршруту полягає в підході і трактуванні цілей і головної мети. Йдеться про українсько-польські спільні проекти для вивчення спільної історико-сакральної та культурної спадщини. Особливу цікавість цей маршрут має викликати у репатріантів і їхніх нащадків, які б хотіли побувати на місцях проживання своїх родин, що в період операції «Вісла» були переселені з України в Польщу. Зараз у Кам'янець-Подільському активно ведуться археологічні розкопки, проводиться співпраця з турецькими колегами по спільному вивченню історії міста в її «османському» пануванні. Випливають незнані, невивчені й неоприлюднені факти. Ведеться детальне вивчення документів, що стане новою сторінкою в історії подільського міста, в якому в той час польська громада була одною з чисельних. Цікавою є робота по реставрації Домініканського костелу. Місцева громада зацікавлена в популяризації цього туристичного маршруту і пропонує свою програму взаємовигідних відносин. У багатонаціональному Кам'янець-Подільському історію міста творили і русини-українці, й поляки. Тому визначні особистості Поділля залишили свій слід у цій землі. Віддаючи перевагу подіям і архітектурним пам'яткам, часто про людей згадується мало. В цьому екскурсійному маршруті представлена персоналія видатних постатей українсько-польського походження, які внесли вагомий вклад у розвиток, захист і збереження Кам'янця. Довідатись про спадщину знаменитих предків у форматі такого туру є просто і доступно.

Ключові слова: репатріація; туризм; тур; замок; туристичний маршрут.

Постановка проблеми. Давня середньовічна легенда оповідає про трьох братів, які мешкали в землях, нижче Дунаю. Лях, Чех, Рус вирушили у світ шукати кращої долі та кожен рушив у свій керунок. Їх вважають прабатьками трьох великих держав – Польщі, Чехії (Богемії) та Київської Русі. Ці давні перекази, хоча й не мають історичного підґрунтя, свідчать про усвідомлення своєї ідентичності та водночас спорідненості давніх слов'ян, спільних витоків і майбутнього, яке ми спостерігаємо сьогодні. Протягом тривалого сусідства України, Польщі та Чехії наші народи пройшли випробування війною, територіальні непорозуміння, суперечки та пізнавали власну історію – часом через призму чужого, історичного втручання, ідеологічного впливу. Це мало й негативні результати, однак давало надію на майбутнє, на торжество мудрості й добра над злою волею та маніпуляціями людською свідомістю.

Давні династії перемішувались і ставали згодом причиною міжусобиць за спадщину, внаслідок чого територію однієї держави завойовувала інша. Змішані

шлюби часто стирали національні та релігійні розбіжності. Україна і Польща протягом спільного історичного минулого пережили багато болючих моментів, які залишають кривавий слід у пам'яті, однак закликають до прощення, примирення і виправлення помилок, адже у нас спільне минуле та значно більше того, що об'єднує, ніж розділяє. Ми маємо розвивати і підтримувати одне одного в цей нелегкий час, шукати шляхів порозуміння і не зважати на провокації агресивного північного сусіда.

Виклад основного матеріалу. Одним з прикладів такого об'єднання є спільні культурні проекти, туристичні маршрути (наприклад, Via Regia – дорога святого Якова), мистецькі заходи. Пропонуємо розглянути ймовірний туристичний маршрут – Львів–Кам'янець-Подільський. Ці два визначні міста Галицько-Волинського королівства і сьгоднішні культурні центри Західної України та Поділля зберегли значну польську спадщину, яку зараз можна репрезентувати туристам з Польщі.

Маршрут пролягає у такій послідовності Львів → Золочів → Тернопіль → Теревовля → Чортків (кільцева) → Скала Подільська → Кам'янець-Подільський; його протяжність – 280 км.

Цей маршрут можна розбити на два етапи – Львів – Тернопіль і Тернопіль – Кам'янець-Подільський, оскільки на маршруті так багато цікавих об'єктів, отож це займає багато часу та уваги.

Маршрут Львів – Тернопіль є найкращим альтернативним шляхом по київській трасі, оскільки інші дороги в незадовільному стані. Цей напрямок пролягає повз Олеський замок, Підгорецький замок, костел Воздвиження і церкви Св. Йосипа в селі Підгірці, Золочівський замок. Олеський, Підгорецький та Золочівський замки входять у «Золоту підкову» Львівщини.

Олеський замок (XIII–XVII ст.) та монастир капуцинів (XVIII ст.). Один з найдавніших замків України. У стінах цього замку в XIV ст. був останній оборонний форпост руських бояр на Галицьких землях. У приміщеннях замку працює музей з інтер'єрами середньовічних залів, а у підвалах діє ресторан «Гридниця». Навколо замку відновлено красивий регулярний та пейзажний парки.

Доля монастиря тісно пов'язана з історією замку в Олеську, що наприкінці XVII ст. поступово втрачав фортифікаційно-захисну функцію та перетворювався на палацову споруду. Коштів на побудову монастиря не шкодували, отож він за красою та оздобленням виявився найкращим з-поміж усіх монастирів ордену капуцинів тодішньої Польщі. Костел оздобили гарними масивними скульптурними композиціями як ззовні, так і зсередини, до бібліотеки завезли значну кількість вартісних книг богословської, філософської та медичної тематики. На території монастиря створили два ставки для розведення риби, а третій – поза межами монастиря.

Для увічнення пам'яті за засновниками монастиря — Северина Йосифа та Антоніни з Потоцьких – Жевуських – назвали осередок «Св. Конвентом Йосифа та св. Антоніни» та заснували при монастирі богословську школу для молоді.

Монастир капуцинів 1979 р. перейшов у власність Львівської картинної галереї, сьогодні його використовують як фондосховище цієї установи культури [6].

Підгорецький замок (XVII ст.) та костел Воздвиження (XVIII ст.). Споруджували його як відпочинкову резиденцію Станіслава Конєцпольського (часто називають

«Українським Версалем»). У підвалах замку відкрито лабораторію з алхімії, а також це місце проживання привида «білої пані». Замок оточують красивий італійський та французький парки.

Костел Воздвиження та святого Йосипа побудований упродовж 1752–1766 рр. на замовлення Вацлава-Петра Ревуського, як родова усипальниця. Архітектором був Кароль Романус. Костел має форму барокової ротонди діаметром 12 м.

Костел св. Йосипа замикає давню перспективу-дорогу, прокладену вздовж південної осі барокового ансамблю ще за часів Ревуських. З боків алеї стоять скульптури з XVIII ст. святого Йосипа і Богоматері з маленьким Ісусом на руках.

Підгорецький замок 2008 р. потрапив до “Переліку 100 пам'яток світу, що потребують негайної реставрації”. Перелік складають працівники Всесвітнього фонду пам'яток. Внесення до Переліку полегшує отримання пам'яткою коштів на реставрацію. Популяризація замку серед туристів Польщі сприятиме зацікавленості у реставрації цього унікального архітектурно-історичного комплексу [3].

Золочівський замок (XVI–XVII ст.) та Китайський палац (XVII ст.). Родинне гніздо Собеських. У житловому палаці на першому поверсі працює музей історії замку, а на другому відновлено інтер'єри житлової резиденції XVII–XVIII ст. В одному із залів експонують корону Данила Галицького. А в унікальному Китайському палаці діє музей Східних культур.

Один з найзатишніших обласних центрів України – **Тернопіль** – чисте, заквітчане місто зі старовинним ставом, у якому віддзеркалюється історичне минуле – замок і храм. Вперше Тернопіль згадують 1540 р., коли Сигізмунд I видав краківському каштеляну, великому коронному гетьману Яну Тарновському грамоту на володіння територією його околиць з умовою спорудження замку в урочищі Сопільче. Замок мав охороняти південно-східні кордони королівства від набігів татар. Давньоруське укріплення Сопільче зруйнували під час зимового походу Батия до Карпат (1240–1241). За деякий час воно відродилось, а 1349 року перейшло, як і вся Західна Україна, під владу Польщі та Литви [1].

Тернопільський парафіяльний костел – римо-католицький парафіяльний храм у Тернополі, що існував упродовж 1908–1954 рр. у центральній частині міста. До річниці жовтневого перевороту 1959 р. на цьому місці відкрили універмаг. Багато що із внутрішнього оздоблення костелу вивезли до Польщі. А частина горельєфів хресної дороги та скульптура Мадонни збереглись у Середній церкві. Найціннішою архітектурною пам'яткою Тернополя можна вважати бароковий Домініканський костел св. Вінцента Феррарського (зараз катедральний собор Непорочного Зачаття Діви Марії УГКЦ, вул. Й. Сліпого). Упродовж 1820–1901 рр. костел належав єзуїтам, а в приміщеннях келій діяла гімназія. Протягом 1908–1910 рр. реставрували баню, поновили фрески та електрифікували костел.

Храм значною мірою постраждав у квітні 1944 р. Відновили його 1959 р., після чого в святині розмістили склад театральних декорацій. Упродовж 1978–1989 рр. у соборі містилась Тернопільська картинна галерея. Фасади храму колись прикрашали скульптури. У святині збереглась пам'ятна таблиця 1778 р. на честь фундатора монастиря Юзефа Потоцького.

Колись вхід до храму стерегла статуя святого Вінцента, покровителя добродійних

товариств, котрий був патроном тернопільського костелу. Тієї скульптури давно вже немає. Біля входу до храму 2004 р. встановили пам'ятник кардиналу Йосипу Сліпому.

Зараз у Тернополі діє римо-католицький костел Божого Милосердя і Матері Божої Неустанної Помочі, збудований 1998 року.

Тернопіль – місто, в якому чітко простежуються «діяння» радянської влади, що не мала нічого святого і нищила святині релігійного та історичного минулого. Туристів з Польщі цікавитимуть ці сумні сторінки нашої історії.

Райцентр на р. Гнізна, на відстані 32 км на південь від Тернополя. Стара, польська, назва міста *“Требовля”* досі збереглася в назві залізничної зупинки.

Місто вперше згадали в Іпатієвському літописі від 1097 р., а наприкінці XI ст. місто було центром удільного князівства, до якого входили південно-східні землі Галичини, Буковина та Поділля. Місто згадують 1341 р. у переліку міст, захоплених польським королем Казимиром III. Після спорудження 1366 р. замку Теребовля (на той час – частина Польщі) увійшла до складу польських прикордонних укріплень. На високій горі над містом збереглися руїни замку, збудованого на місці давньоруського городища. Біля підніжжя, між горою та р. Гнізною, була друга частина давньоруського укріпленого міста, оточеного валами. Назвали його Старим містом.

Останніми роками замок взялися ошляхетнювати працівники заповідника «Замки Тернопілля». Ще одна сакральна споруда міста, пристосована до оборони. Будівництво комплексу монастиря та костелу кармелітів тривало з 1617 р. до 1639 р., під час безперервних воєн та ворожих захоптів міста кримськими татарами, отож храм виконував функції фортеці, а не лише слугував оздобою Теребовлі. За радянських часів у комплексі розташовувалась теребовлянська фабрика ялинкових прикрас.

Сьогодні споруди використовує семінарія Української автокефальної православної церкви. Завдяки зусиллям тодішнього священника Єловицького 1924 р. у Теребовлі починають будівництво нового костелу – першої на теренах Польщі споруди у стилі старих римських базилік. Територія поблизу храму оточена колонадою з теребовлянського каменю. Будівлю пристосували 1956 р. під Будинок культури. І лише 1990–1991 рр. громаді римо-католиків міста частково повернули храм з органом [4].

Перша письмова згадка про *Чортків* пов'язана з наданням йому 1522 р. магдебурзького права. В Чорткові є замок Гольських, побудований 1610 р.

Найграндіознішою спорудою міста є костел Св. Станіслава Домініканського монастиря (пл. Ринок). Його гострий шпиль помітний з багатьох точок Чорткова. Шкода, що від первісного храму, зведеного 1610 р. Станіславом Гольським для домініканців, залишилося небагато: в рік 400-ліття святині її докладно перебудували в стилі надвісянської готики за проектом відомого майстра Яна Саса-Зубжицького. Під час Другої світової війни костельні дзвони переплавили на гармати, а після війни у храм привезли на зберігання частину великого Дрезденського органу. Сам костел «перекваліфікували» на склад міндобрив.

Скала-Подільська (давня назва — Скала над Збручем) — село міського типу в Борщівському районі Тернопільської області, на правому березі річки Збруч. Поселення відоме з часів Київської Русі. Містечко отримало магдебурзьке право ще 1443 р. Вже у першій половині XIV ст. тут був руський дерев'яний замок, з земляними

валами. Однак його понижили татари. А 1393 р. литовський князь Вітовт Коріятович звів тут кам'яний оборонний замок.

Проте 1430 р. замок перейшов у власність Польської держави, а 1515 р. король Польщі віддав його у пожиттєву власність Станіславу Лянцкоронському (Stanislaw Lanckoronski) (1465—1535) — сандомирському воєводі, а згодом — кам'янецькому старості, який відбудував і зміцнив фортецю, зруйновану татарськими ордами 1516 р. Замок перетворився на міцну фортецю: навколо нього оборонні мури та оборонні башти. Замок захищений з трьох сторін скелями та річкою, і лише з півдня доступний. З приходом російських комуністів замок розбирали на будівельні матеріали.

До нашого часу збереглися: палац, вежа при в'їзді, оборонні стіни, оборонні вежі у західній частині замку. Вражають розмірами підвали палацу. Зазначимо, що замок почали будувати від маленького укріпленого клаптика виступаючого мису, а під час перебудов і добудов розширили в п'ять разів, до закінчення мису. Подвір'я замку порите австрійськими окопами та ямами шукачів скарбів [5].

У *Кам'янці-Подільському* понад 60 важливих історико-архітектурних пам'яток, найдавніші з яких, пов'язані з періодом XII—XIII ст., збереглися лише фрагментарно. Особливе місце серед пам'яток архітектури Кам'янця займає стара цитадель — фортеця з системою інших фортифікаційних споруд. Невід'ємною частиною ансамблю фортеці є кам'яний міст, що наче продовжує фортечні мури зі східного боку та з'єднує Старе місто з фортецею.

Важливим вузлом оборони Кам'янця у XVI—XVIII ст. були Міська брама та фортифікації на Польських і Руських фільварках, а також Руська та Польська брами, які становили єдине архітектурне ціле. Цей гідротехнічний комплекс спорудили для підняття рівня води в Смотровічі на випадок облоги міста.

Давні оборонні споруди невіддільні від громадських та культових пам'яток. Загалом вони творять єдиний унікальний архітектурний ансамбль. Кам'янець — місто, яке може бути взірцем згоди та релігійної толерантності. Це місто, в якому не було міжконфесійних воєн, хоча, крім української та польської, тут проживала ще й вірменська громада. Не всі пам'ятки і сакральні святині збереглися до сьогодні, проте існують тих, що є і реставрують, стає запорукою зацікавленості туристів. Останніми роками розроблено проектні пропозиції щодо реставрації та відтворення кількох провідних сакральних комплексів міста. Кляштор тринітаріїв, з уже відреставрованим костелом, становить провідну доміную «західного фасаду» міста. Унікальний у своєму поєднанні римо-католицький костел з прибудованим турецьким мінаретом, який вінчає Мадонна. Загалом дотепер відреставровано 47 об'єктів, а з часу створення заповідника — 23. У процесі реставрації перебуває 16 пам'яток. Монастир ордену паулінів реставрує комплекс будівель Домініканського монастиря XIV—XVIII ст., монастир отців василіан відбудовує Троїцьку церкву XIV—XVIII ст., релігійна громада УПЦ пристосовує келії монастиря францисканів XVI—XVIII ст. для потреб монастиря [2, 7].

Висновки. Отже, цей туристичний маршрут, який вже активно розроблений і працює, можна інтерпретувати та розвивати у новому руслі, надавши актуального сьгодні відтінку. Туристи з Польщі, насамперед ті жителі, яких переселили із Західної України 1947 р. внаслідок операції «Вісла», бажають приїхати в ті міста

чи села, де народились, відвідати могили предків, старі костели, що збереглись, пережити ностальгічні моменти та розповісти про своє минуле дітям чи онукам. Надання цьому маршруту «польського духу» може стати етапом розвитку нового виду у туристичній галузі, а саме – туризмом вимушених переселенців. У світлі останніх подій і загострення уваги на болючих сторінках спільної українсько-польської історії, щоб знизити градус суспільної напруженості, яку підігріває сусідня країна-агресор, варто розвивати те, що загоює рани і кличе до примирення.

Економічні проблеми, такі як незадовільний стан деяких відтинків маршруту, відсутність дешевих і доступних хостелів, де можна відпочити і прохарчуватись, варто вирішувати якнайшвидше. Ми впевнені: все успішно вирішиться, коли виросте попит і потоки туристів пройдуть новий туристичний маршрут.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бойцун Л.* Тернопіль у плінні літ / Любомира Бойцун. – Тернопіль : Джура, 2003. – 389 с.
2. *Винокур І.* Кам'янець-Подільський державний історико-архітектурний заповідник / І. Винокур, Г. Хотюн. – Львів : Каменярь, 1981. – 95 с.
3. Замки та храми України. Підгорецький замок [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.castles.com.ua/gor.html>
4. Замки Тернопільщини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.castles.com.ua/trem.html>
5. Замки України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://castlesua.jimdo.com/>
6. *Лесик О.* Замки та монастирі України / О. Лесик. – Львів : Світ, 1993. – 144 с.
7. *Пламеницька О.* Християнські святині Кам'яця на Поділлі / Ольга Пламеницька. – Київ : Техніка, 2001. – 300 с.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2016

Прийнята до друку 20.09.2016

NOSTALGIC TOURISM OR THE JOURNEY OF POLISH IMMIGRANTS WHO SUFFERED FROM OPERATION «VISTULA»

Yuriy Matichyn

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000,
E-mail: thematichyn@gmail.com*

The article reveals the perspective of a new tourist route – Lviv-Kamianets Podilsky. The novelty of this route is that an approach, objectives and the main goal is investigated. It is about Ukrainian – Polish joint projects, which are made to explore common historically – sacred and cultural heritage. This route should be of a particular interest in immigrants and their descendants who would like to visit the places of their families' residences, who during "Operation Vistula" were relocated from Ukraine to Poland. Kamianets Podilsky is now actively conducting archaeological excavations cooperation with their Turkish counterparts on a joint study of the history of the city in its "Ottoman" rule; following unknown, unexplored and unpublished facts. In multicultural Kamianets Podilsky the history of the city has been created by Ukrainian Ruthenians and Polish people equally. Therefore, famous personalities of Podillya left their mark on this land. Preferring events and architectural monuments, quite frequently people had not mentioned a lot. The personalities of outstanding figures of Ukrainian-Polish origin who have made a significant contribution to the development, protection and preservation of Kamianets will be presented in this tour route. Heritage learning is simple and affordable in the format of the tour. This will be a detailed study of the documents that will be a new page of many in the history of the city of Podilsk. It is interesting to work on the restoration of the Dominican church. The local community is interested in promoting this tourist route which also offers a program of mutually beneficial relations.

Key words: repatriation; tourism; tour; castle; scenic route.